

DOI: 10.15276/ETR.06.2024.7
DOI: 10.5281/zenodo.14549755
UDC: 338.4:631.1
JEL: Q16

ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ СИСТЕМИ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ДОРАДНИЦТВА: КАДРОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

PROSPECTS OF THE DEVELOPMENT OF THE AGRICULTURAL EXTENSION SYSTEM: STAFFING

Nataliia M. Pokhylenko, PhD in Economics
National Scientific Centre "Institute of Agrarian Economics", Kyiv, Ukraine
ORCID: 0000-0002-0255-001X
Email: pohylenko29@gmail.com

Andrii P. Gaidutskiy, Doctor of Economics Sciences
National Scientific Centre "Institute of Agrarian Economics", Kyiv, Ukraine
ORCID: 0009-0008-5107-9309
Email: andriy.gaidutskiy@gmail.com

Received 08.10.2024

Похиленко Н.М., Гайдучський А.П. Перспективи розвитку системи сільськогосподарського дорадництва: кадрове забезпечення. Науково-методична стаття.

Визначено динаміку кількісного складу суб'єктів дорадчої діяльності в Україні. Проведено аналіз їхнього розподілу за областями. Розраховано навантаження на одного дорадника, який здійснює консультативну діяльність на постійній основі в розрізі їхньої сільськогосподарської спеціалізації. За результатами опитування визначено штатну чисельність сільськогосподарських дорадчих служб та кількість залучених експертів за цивільно-правовими угодами. Виявлено причини їхнього зменшення у 2023 році. Сформовано рейтинг стримуючих факторів розвитку сільськогосподарських дорадчих служб. Запропоновано доповнити наявну мережу сільськогосподарських дорадчих служб, що діють як неурядові організації, такими службами в системі наукових установ НААН. Надано пропозиції щодо зміни організації наукової діяльності з використанням інтерактивних методів взаємодії з фермерами.

Ключові слова: сільськогосподарські дорадчі служби, суб'єкти дорадчої діяльності, сільське господарство, система, консультативна діяльність

Pokhylenko N.M., Gaidutskiy A.P. Prospects of the Development of the Agricultural Extension System: Staffing. Scientific and methodical article.

The dynamics of the quantitative composition of subjects of extension activity in Ukraine have been determined. An analysis of their distribution by regions was carried out. The load is calculated per one adviser, who carries out consulting activities on a permanent basis in terms of their agricultural specialization. According to the results of the survey, the number of staff of agricultural extension services and the number of experts involved in civil law agreements were determined. The reasons for their decrease in 2023 have been revealed. A ranking of restraining factors of the development of agricultural extension services was formed. It is proposed to supplement the existing network of agricultural extension services acting as non-governmental organizations with such services in the system of scientific institutions of the National Academy of Sciences. Proposals for changing the organization of scientific activity using interactive methods of interaction with farmers have been provided.

Keywords: agriculture extension services, subjects of extension activity, agriculture, system, consulting activity

Світова практика свідчить, що в країнах, які орієнтуються на галузеву модель сільського розвитку з акцентом на аграрну галузь, діє розвинута мережа сільськогосподарських дорадчих служб. Такі служби вирівнюють баланс сил учасників агропромислового виробництва, забезпечуючи їм доступ до міжнародних та державних програм підтримки та стимулювання інновацій у аграрному секторі. Зміни пріоритетів в регіональній політиці держав, відображаються на цілях і формах партнерських відносин таких систем. Перехід до гармонійної регіональної політики вимагає виходу дорадчої діяльності за межі трансферу технологій у сільському господарстві. Ускладнюється зміст такої діяльності та розширюється цільова аудиторія. Загалом, сільські території як екосистема потребують інформаційної підтримки суб'єктів дорадчої діяльності і для органів влади і сільського населення, зайнятого як в аграрній сфері так і в суміжних сферах діяльності. Водночас, у сільському господарстві дорадча діяльність трансформується, вона має сприяти розширенню спроможності фермера до інноваційної діяльності та презентації її результатів, а також прискоренню обміну інформації між учасниками, що дотичні до аграрної сфери.

Охоплення розширеної цільової аудиторії та забезпечення якісними послугами з широкого спектру питань неможливе без достатньої кількості суб'єктів дорадчої діяльності. Відповідно аналіз кадрового забезпечення системи сільськогосподарського дорадництва має засвідчити спроможність забезпечити інформаційні потреби представників сільських територіальних громад, в тому числі сільськогосподарських товаровиробників.

Аналіз останніх досліджень та публікацій

Висвітленню проблеми слабкості зворотного зв'язку у процесі створення інновацій за патерналістичним підходом («зверху вниз»), за яким науковці через дорадників впроваджували наукові розробки у господарствах фермерів та специфіки нижчої конкурентоспроможності дрібних сільськогосподарських товаровиробників присвячено праці зарубіжних вчених, а саме Свансон Б.Е. (Swanson B.E.), Раялахті Р. (Rajalahti R.), Ван ден Бан А.В. (Van den Ban A.W.). Ці праці обумовили необхідність зміщення парадигм сільськогосподарського дорадництва. Обґрунтування парадигми інноваційної діяльності «сприяння з метою розширення можливостей (фермера)» належить Марджі Б., (Margie B.), Ранжитха П. (Ranjitha P.), Хосе Рене С. Гайо. (Jose Rene C. Gayo). Її концептуальну основу сформували підходи участі та новий тип організації інноваційної діяльності, яку описували Дипанкар С. (Dipankar S.), Грегори І. (Gregory I.) [1], Захуменський І.А. (Zakhumenskyi I.A.) [2] і т.д.

Вагомий внесок у розвиток теоретичних та методологічних підходів до здійснення дорадчої діяльності здійснили також вітчизняні вчені, серед яких Бакун Ю.О., Кропивко М.Ф., Корінець Р.Я., Шмідт Р.М., Бородіна О.М., тощо.

Висвітленню практичного досвіду функціонування мережі сільськогосподарських дорадчих служб в різних країнах присвячені праці Пол Е. МакНамара (McNamara, P.A.) [3], Ранджан А. (Ranjan A.), Гхош Б. (Ghosh B.), Бармен Б. (Barman B.) [4].

Водночас, дослідження особливостей формування системи сільськогосподарського дорадництва в Україні та визначенню стримуючих факторів її розвитку присвячено праці таких вчених, як Брояка А.А. [5], Євчу С. [6], Кононенко Л.В., Савченко В.М., Карнаушенко А.С. [7]. Серед ключових обмежуючих чинників автори відзначають недостатнє та нерегулярне фінансування, недостатній рівень співпраці дорадників, освітан та науковців, низька активність та неготовність користуватись дорадчими послугами основної цільової аудиторії – дрібні виробники сільськогосподарської продукції. А найбільш слабкою стороною виділяють слабкість мережі дорадчих служб на місцевому рівні.

Таким чином вивчення проблеми кадрового забезпечення системи сільськогосподарського дорадництва залишається актуальною, а пошук шляхів його посилення потребує додаткового обґрунтування та уточнення.

Метою статті є кількісний аналіз суб'єктів дорадчої діяльності для виявлення рівня охоплення ними різних цільових груп та виявлення перешкод у задоволенні їхніх потреб.

Для досягнення виокремленої мети необхідно вирішити наступні завдання:

— оцінити динаміку змін кількості суб'єктів сільськогосподарського дорадництва за роками;

— визначити географічний розподіл і спеціалізацію сільськогосподарських дорадників та експертів-дорадників;

— оцінити рівень кадрового забезпечення діючих сільськогосподарських дорадчих служб та ранжувати обмежуючі фактори їхнього посилення.

Теоретичним підґрунтям дослідження виступили метод індукції при виявленні загальних тенденцій змін кількісного складу суб'єктів дорадчої діяльності, дедукції при формалізації думок представників сільськогосподарських дорадчих служб та виявленні причинно-наслідковий зв'язків скорочення їхнього кадрового забезпечення, а також використано дедуктивний метод та абстрагування при формуванні рекомендацій розширення мережі дорадчих служб. Емпіричною основою дослідження виступили методи порівняння при співставленні відповідей респондентів та спостереження для відслідковування змін географічного розміщення суб'єктів дорадчої діяльності. Використано методи історичний, порівняння, узагальнення, а також аналізу і синтезу.

Інформаційною базою дослідження слугували чинні законодавчі та нормативно-правові акти України, що регулюють дорадчу й науково-технічну діяльність, наукові праці з проблем організації інноваційної діяльності, інформаційно-аналітичні матеріали, публікації в періодичних виданнях та результати опитування представників сільськогосподарських дорадчих служб.

Збір анкетних даних здійснено в травні 2024 року через on-line опитування представниками ННЦ Інститут аграрної економіки та Національної асоціації сільськогосподарських дорадчих служб України. Дослідження проведено з використанням методу структурованого інтерв'ю на основі даних Реєстру сільськогосподарських дорадчих служб (далі – СДС). Серед зареєстрованих 41 СДС відповіді надали 42% служб, тож за довірчою ймовірністю 85% довірчий інтервал складає +/- 14%.

Виклад основного матеріалу дослідження

В Україні систему сільськогосподарського дорадництва власними зусиллями та міжнародної спільноти намагаються розбудувати понад 20 років. За цей час частково сформовані формальні інституції дорадництва, однак дослідження численних вітчизняних дослідників, серед яких Кононенко Л.В., Савченко В.М., Карнаушенко А.С. свідчать [7], що понад 65% представників вітчизняних аграрних підприємств, не обізнані про такий вид допомоги, а 21% таких респондентів не зацікавлені в співпраці.

Брояка А.А. серед слабких сторін сільськогосподарського дорадництва виокремлює недостатню кількість необхідних кваліфікованих консультантів, їхню територіальну відокремленість від ключової цільової аудиторії (сільськогосподарських виробників), несформовану нею цінність дорадчих служб в передачі передових

сільськогосподарських знань та інформації, слабкість налагодженої співпраці з органами місцевої влади, ВНЗ та науковими установами [5].

Кількісний аналіз суб'єктів дорадчої діяльності передбачає вивчення динаміки кількісного складу суб'єктів дорадчої діяльності: експерти-дорадники, дорадники та сільськогосподарські дорадчі служби.

Так, станом на 7 червня 2024 рр. до Реєстру сільськогосподарських дорадників та експертів-дорадників внесено 463 дорадники та 296 експертів-дорадників. За час ведення цього реєстру можна виділити три етапи змін їхньої кількості (рис. 1):

- період росту (2007-2012 рр.), що характеризується рівномірним збільшенням кількості виокремлених суб'єктів дорадчої діяльності до пікового значення у 2012 році, а саме: 782 дорадники та 752 експерти-дорадники;
- період застою (2013-2015 рр.), який демонструє найменшу кількість суб'єктів дорадчої діяльності. Так у період 2014-2015 рр. діяло лише 15% або 121 дорадник відносно даних пікового року.
- період відновлення (2016-2023 рр.), що позначився переважанням кількості дорадників у 1,5 рази порівняно з експертами-дорадниками у 2023 році. Однак кількість дорадників склала лише 55% відносно даних 2012 року.

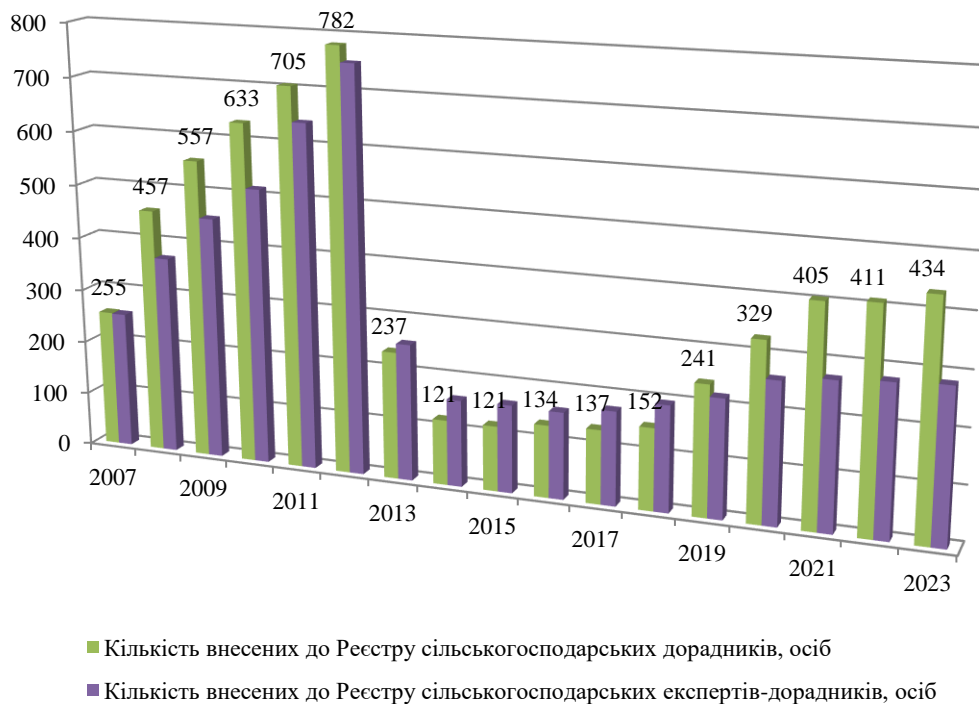

Рисунок 1. Динаміка кількості сільськогосподарських дорадників та експертів-дорадників
Джерело: складено автором за матеріалами [8]

Тож можемо стверджувати, що нереалізовані витрати на підготовку 348 дорадників, які не працюють за фахом з 2012 року склали 9364,7 тис. грн. Поряд з цим, на виконання норм законодавства з державного бюджету щорічно здійснюється фінансування підвищення кваліфікації таких експертів, але їхній потенціал залишається не використаним в повній мірі.

У червні 2024 року 38% областей мають зареєстрованих дорадників до 10 осіб, а у Луганській та Закарпатській жодного. Тоді як експертів-дорадників до 10 осіб зафіксовано у 29% областей, а у Житомирській, Закарпатській, Запорізькій, Івано-Франківській, Луганській, Миколаївській, Тернопільській, Хмельницькій (загалом 33% областей) не мають ні одного такого фахівця.

При цьому найбільша кількість дорадників (82 особи) працює у Вінницькій області, а експертів-дорадників у Херсонській – 87 осіб (рис. 2).

Розподіл практикуючих дорадників за фахом, вказаним в кваліфікаційному свідоцтві, свідчить, що у червні 2024 року найбільше дорадників з правових і юридичних (64 осіб), економічних та агрономічних питань (по 62 особи). Водночас з питань переробки продукції тваринництва, кормовиробництва та захисту рослин найменша кількість фахівців (по 2-3 особи). Вирізняється оригінальністю спеціалізація дорадників щодо питань трудового навчання (1 експерт), української мови та літератури (2 експерти). Слід відмітити, що в кваліфікаційних свідоцтвах більшості дорадників вказано до 6 видів послуг, за якими вони виступають фахівцями. Вважаємо, що таке розширення спеціалізації одного дорадника не дозволяє надавати якісні послуги, адже знання з широкого кола питань переважно є поверхневими.

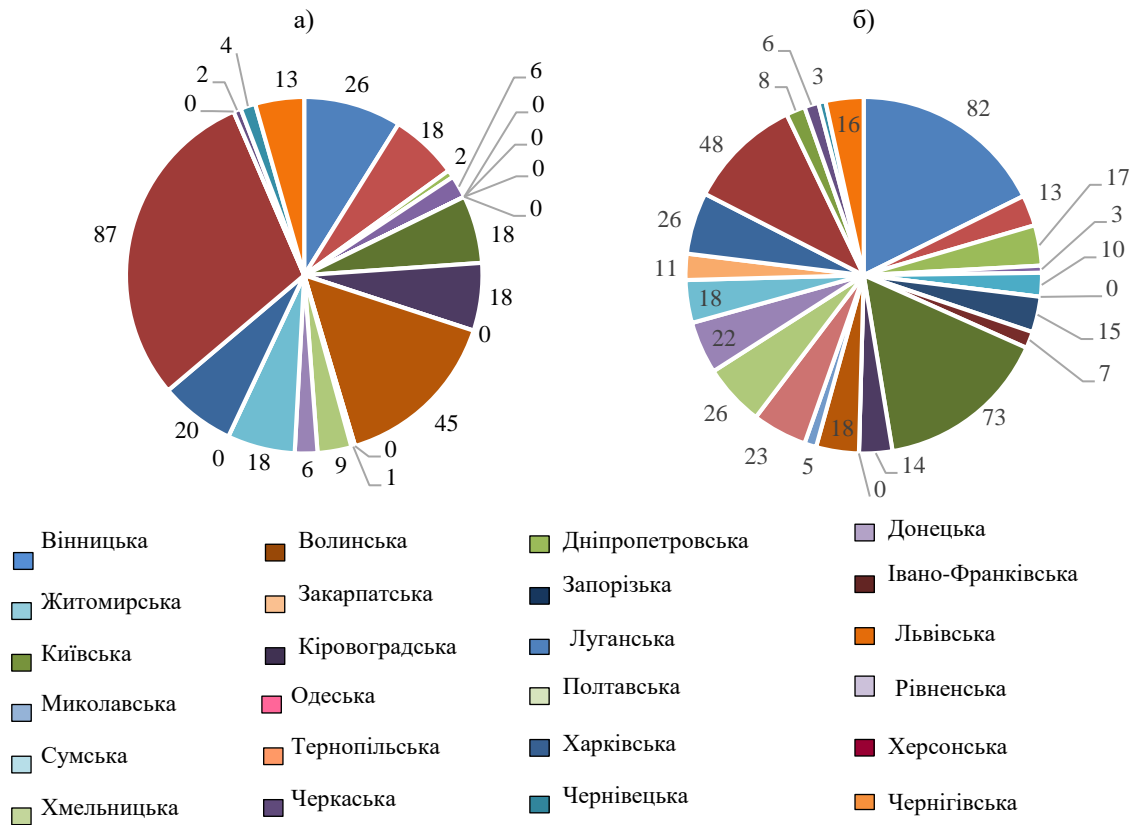

Рисунок 2. Кількість зареєстрованих сільськогосподарських дорадників та експертів-дорадників в розрізі областей станом на червень 2024 року:

а) експерти-дорадники, осіб; б) дорадники, осіб.
Джерело: складено автором за матеріалами [8]

Питання розвитку аграрного бізнесу є домінуючим в сфері діяльності дорадників. Відповідно серед всіх дорадників супроводом аграрного бізнесу зайнято 82,9% або 384 таких спеціалістів (табл. 1). В розрахунку прийнято рівень охоплення цільової аудиторії 50%, ** – діяльність підприємств за видами економічної діяльності 1.11-1.50 згідно з КВЕД-2010.

Нині для забезпечення доступу до дорадчих послуг хоча б 50% сільськогосподарських

товаровиробників, навантаження на 1 дорадника наприклад з правових питань має складати 304 сільськогосподарських підприємств, а дорадника, що спеціалізується на питаннях кормовиробництва чи переробки продукції тваринництва – до 9733 таких господарюючих суб'єктів. При таких же очікуваних обсягах охоплення серед ОСГ, 1 дорадник має обслуговувати до 1922,7 тис. господарств.

Таблиця 1. Розподіл дорадників за видами послуг та обсяги їхнього очікуваного навантаження

Спеціалізація дорадників згідно з кваліфікаційним свідоцтвом	дорадників, осіб	навантаження на 1 дорадника	
		с.г. підприємств**, од	ОСГ, тис. од
1	2	3	4
Разом дорадників зайнятих у супроводом аграрного бізнесу	384	x	x
в т.ч. з питань			
правознавство та юридичних питань	64	304	60,1
економіка	62	314	62,0
агрономії	62	314	62,0
фінанси і кредит	35	556	109,9
облік і аудит	29	671	132,6
маркетинг	20	973	192,3
впровадження систем безпечності харчових продуктів	18	1081	213,6
менеджмент та агробізнес	13	1497	295,8
розведення та селекція тварин	13	1497	295,8

Продовження таблиці 1

1	2	3	4
організація органічного виробництва	12	1622	320,4
ветеринарна медицина	10	1947	384,5
екологія	7	2781	549,3
механізація с. г. виробництва	7	2781	549,3
інженерія	7	2781	549,3
грунтознавства	8	2433	480,7
з питань кооперації	5	3893	769,1
селекція рослин	5	3893	769,1
захист рослин	3	6489	1281,8
кормовиробництво	2	9733	1922,7
переробка продукції тваринництва	2	9733	1922,7

Джерело: складено авторами за матеріалами [8-10]

І лише 8,9% або 54 дорадників спеціалізуються на розвитку сільських територій. Тобто, виконуючи норму Закону України «Про сільськогосподарську дорадчу діяльність» 1 дорадник має здійснювати допомогу у формуванні пакету планувальних документів територіальних громад (понад 10 видів документів) для 27 ТГ, зокрема 12 сільських ТГ.

Натомість в межах діючих 625 сільських ТГ [11] надавати дорадчі послуги щодо розвитку молоді на селі мають право лише 3 дорадники, згідно з даними кваліфікаційних свідоцтв.

До 2021 року надання соціально-спрямованих дорадчих послуг за рахунок державної фінансової підтримки сільськогосподарських товаровиробників здійснювалось дорадниками – працівниками сільськогосподарських дорадчих служб. Якщо у 2021 році їх частка склала 38% (154 дорадника-працівника СДС серед 405 зареєстрованих), то в червні 2024 року – 46,7% або 216 дорадників серед внесених до Реєстру сільськогосподарських дорадників і експертів-дорадників [8, 12]. Відповідно залучення до такого виду діяльності всіх зареєстрованих дорадників (незалежно чи є вони застрахованими особами в сільськогосподарській дорадчій службі) збільшує потужності системи сільськогосподарського дорадництва.

Зміни кількості дорадчих служб за час ведення цього реєстру надають можливість виокремити такі етапи (рис. 3):

- росту (2007-2010 рр.), що характеризується збільшенням кількості СДС у 2,4 рази з 22 од. у 2007 році до 53 од. у 2008 році, які мали 93 філіали на місцевому (районному) рівні (у 2008 році). У період 2009-2010 рр., відбувалось поступове збільшення кількості служб на обласному рівні до 70 СДС у 2010 році та зменшення кількості філіалів до 24% від попереднього значення або 23 од.;
- застою (2010-2012 рр.), що демонструє збереження кількості служб на обласному рівні та навіть досягнення пікового значення: 71 СДС у 2012 році. При цьому кількість філіалів залишилась на рівні 22-23 од.
- падіння (2013-2016 рр), в якому досягнуто критичного мінімуму кількості СДС: 9 од. у 2016 році. До 2014 року всі філіали СДС були ліквідовані.
- відновлення (2017-2023 рр), за якого відбулось збільшення кількості служб в 3 рази (з 10 од. у 2017 до 32 од. у 2023 році). Але це лише 50% від потужностей 2012 року.

Рисунок 3. Динаміка кількості сільськогосподарських дорадчих служб

Джерело: складено авторами за матеріалами [12]

Станом на квітень 2024 року до Реєстру сільськогосподарських дорадчих служб внесено 35 СДС, серед яких 5 од. зареєстровані на рівні територіальних громад, 2 од. – районних центрів, а решта в містах обласного значення. Слід зауважити, що у 1 СДС термін дії сертифікату закінчиться після 19 червня, а у 4 СДС – після 1 серпня поточного року.

Серед діючих у 2024 році СДС 2 од. сформовано на базі наукових установ (Товариство з додатковою відповідальністю «Інститут обліку і фінансів» та Громадська організація «Сільськогосподарська

дорадча служба «Аграрна наука»), а 3 од. на базі ВНЗ (Волинський обласний учбовий центр підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації кадрів АПК, Державний професійно-технічний навчальний заклад «Одеський державний центр професійного навчання працівників переробної промисловості» та Полтавський державний аграрний університет).

Понад 46% або 16 СДС працюють як громадські організації, як товариства з обмеженою відповідальністю – кожна п'ята (рис. 4).

Рисунок 4. Розподіл за організаційно-правовими формами наявних СДС станом на квітень 2024 року
Джерело: складено авторами за матеріалами [12]

Найбільшу кількість СДС у поточному (2024) році зареєстровано в Київській області – 7 од. Однак, у 25% областей, а саме Житомирській, Закарпатській, Луганській, Миколаївській, Хмельницькій та Чернівецькій немає жодної дорадчої служби.

Тобто, динаміка змін кількісного складу всіх суб'єктів дорадчої діяльності є зростаючою, але це лише 50% від потужностей 2012 року.

За результатами опитування представників СДС виявлено, що 53% з них обслуговують товаровиробників з понад 3 областей, 41% СДС охоплюють 1-2 області і лише 1 служба обслуговує територію в межах 3 районів.

Для виконання цієї роботи в штаті СДС у 2023 році працювало переважно до 3 осіб, що відповідає законодавчо визначеній мінімальній кількості працівників таких служб. Таких відповідей зафіксовано від 53% респондентів. Натомість лише одна з досліджених дорадчих служб (з Дніпропетровської області) забезпечила постійне працевлаштування для понад 21 працівників (рис. 5).

Водночас за цивільно-правовими угодами лише 35% СДС залучали до 3 фахівців на рік. Тоді як 41% служб не могли залучати сторонніх спеціалістів (рис. 6).

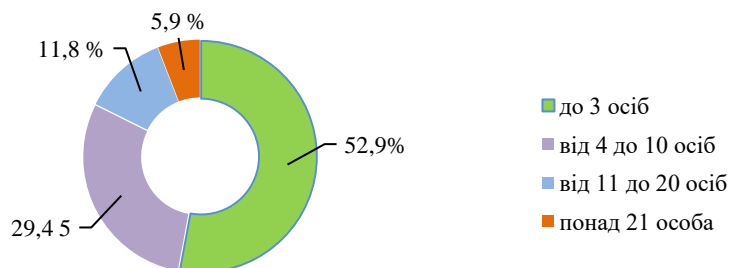

Рисунок 5. Відповідь респондентів на питання «Вкажіть скільки працівників працювало в штаті Вашої дорадчої служби у 2023 році»

Джерело: складено авторами за результатами опитування представників СДС

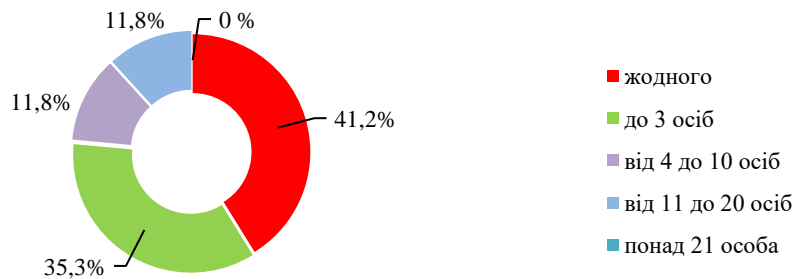

Рисунок 6. Відповідь респондентів на питання «Вкажіть скільки дорадників працювало у Вашій дорадчій службі за цивільно-правовими угодами в 2023 році»
 Джерело: складено авторами за результатами опитування представників СДС

В штат цих організацій сформований переважно з молодих працівників (рис. 4). Респонденти повідомили, що понад 70% кадрового складу служб у віці від 31 до 45 років. Третину (35%) складають працівники 46-60 років, а кожен п'ятий (24%) у віці понад 60 років.

В порівнянні з попереднім (2022) роком 11% обстежених дорадчих служб збільшили кількість працевлаштованих, натомість 35% СДС скоротили свою штатну чисельність.

Водночас 64% респондентів повідомили, що за цивільно-правовими угодами кількість залучених

спеціалістів до СДС не змінилась, а 23% респондентів повідомили про зменшення кількості залучених фахівців до таких організацій.

Серед причин зменшення кількості працевлаштованих до СДС виокремлюють такі: недостатньо доходів дорадчої служби (41% відповідей респондентів); нестабільність доходів дорадчої служби (35%); неготовність клієнтів оплачувати дорадчі послуги (29%) (рис. 7) (респонденти вказували декілька варіантів відповідей).

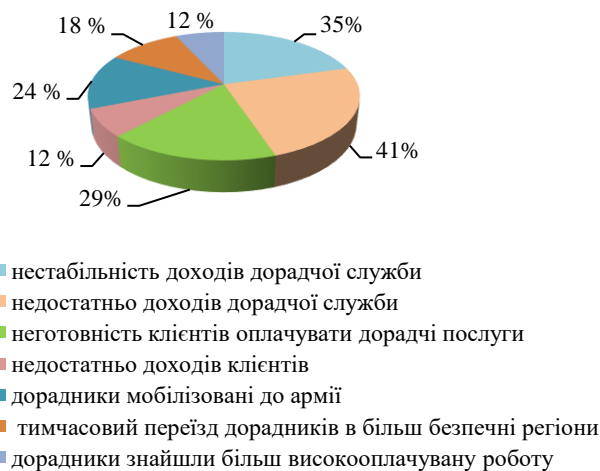

Рисунок 7. Відповідь респондентів на питання «Якщо у Вашій дорадчій службі зменшилась кількість штатних працівників у 2023 році порівняно з 2022 роком, то вкажіть чому?»*
 Джерело: складено авторами за результатами опитування представників СДС

В переліку негативних факторів скорочення кількості за цивільно-правовими угодами представники обстежуваних СДС на перше місце ставлять перехід дорадників на більш високооплачувану роботу (40% відповідей), друге місце – дорадча служба не має достатньо доходів та неготовність клієнтів оплачувати дорадчі послуги (по 33% голосів), третє – нестабільність доходів дорадчої служби, нестабільність доходів клієнтів, дорадники мобілізовані до армії (по 27%), а на четвертому місці – фактор внутрішньої міграції дорадників (13% відповідей респондентів).

Загалом рейтинг стримуючих факторів розвитку СДС такий:

— 1-е місце (70,6% голосів) нестабільна державна фінансова підтримка;

— 2-е місце (64,7% голосів) низька купівельна спроможність потенційних клієнтів (СФГ, с.г. та не с.г. підприємництво, сільське населення і т.д.);

— 3-е місце (по 29,4% голосів) слабкість маркетингу дорадчої служби, недостатньо розвинена мережа дорадчих служб, вузький перелік користувачів соціально спрямованих дорадчих послуг (за кошти Державного Бюджету послуги надаються тільки для фермерських господарств);

— 4-е місце (23,5% голосів) недостатньо знань та навичок для роботи з проектами міжнародної технічної допомоги;

— 5-е місце (17,6% голосів) недостатня взаємодія між суб'єктами дорадчої діяльності;

- 6-е місце (11,8% голосів) недостатня взаємодія з освітніми закладами;
- 7-е місце (по 6% голосів) недостатня взаємодія з науковими установами, постачальниками матеріально-технічних ресурсів, засобів виробництва, недостатня професійна кваліфікація дорадників.

З огляду на окреслені обставини та з метою підвищення практичної значимості результатів наукових досліджень і розробок пропонуємо доповнити наявну мережу СДС, що діють як неурядові організації, СДС в системі наукових установ НААН. З цією метою необхідно змінити організаційну структуру НААН та організацію її діяльності.

Зміни організаційної структури установ НААН, залежно від визначених цілей, можна здійснити двома шляхами:

- через створення відділів маркетингу та промоційної діяльності в НДУ НААН;
- через формування мережі СДС в системі НААН.

Якщо керуватись підходом лінійної передачі розробок сформованих в наукових установах і розглядати основною функцією дорадчої діяльності популяризацію продуктів, пов'язаних з виробничим процесом, то в структурі наукових установ НААН достатньо сформувати та забезпечити на постійній основі діяльність відділів маркетингу та промоційної діяльності. Основні завдання цих відділів можуть охоплювати:

- формування соціально-етичної стратегії маркетингу наукових розробок;
- економічний аналіз діяльності науково-дослідних установ;
- організацію моніторингу потреб суб'єктів аграрного виробництва;
- налагодження зв'язків між науковими установами аграрного профілю, освітніми закладами, суб'єктами дорадчої діяльності;
- моніторинг, оцінювання та організація навчання наукових кадрів;
- промоцію еколого безпечних інноваційних продуктів в рослинництві та тваринництві, а також промоція продуктів інтелектуальної власності;
- організацію надання консультаційної допомоги за запитами суб'єктів аграрного виробництва (наприклад, з питань бухгалтерського й податкового обліку, господарського права, маркетингу, менеджменту, тощо).

Діяльність відділів маркетингу та промоційної діяльності має сприяти поліпшенню зв'язків аграрної науки з виробництвом, що дозволить швидше та з більшим охопленням поширювати результати прикладних досліджень аграріям.

Однак такий підхід, значно звужує можливості забезпечення попиту виробників сільськогосподарської продукції. За результатами опитування представників СДС, запит на нові засоби виробництва та технології демонструють лише третина виробників: попит на нові сорти і

гібриди засвідчили 29% опитаних, на добрива та засоби захисту рослин 24% респондентів, а на нові породи тварин чи птиці лише 18% інтерв'юєрів. Тоді як, потребу в юридичних послугах, з обліку та оподаткування засвідчили по 47% опитаних, а на послуги фандрайзингу понад 65%.

Якщо керуватись підходом інтерактивних інновацій і багатосторонньої участі в дослідженнях, який підтримується спільною аграрною політикою ЄС, і ключовою функцією дорадчої діяльності розглядати сприяння посилення спроможності фермера до інноваційної діяльності та прискорення обміну сільськогосподарських знань, то необхідно формувати мережу СДС в системі НААН. Наукові установи НААН можуть в короткі строки сформувати таку мережу при економії фінансових ресурсів на утримання допоміжного кадрового складу (менеджменту, фінансового та господарського складу).

Мережа СДС в системі НААН має бути стержнем національної системи дорадництва в Україні, виступаючи інструментом реалізації державної аграрної політики та політики інноваційного розвитку, керованого користувачами інновацій (виробниками сільськогосподарської продукції)

Адміністративно-територіальний устрій України дозволяє розбудовувати мережу СДС в установах НААН на трьох рівнях, відповідно її організаційна структура має передбачати наявність (рис. 1):

1. Центру сільськогосподарського дорадництва (далі – ЦСД) (національний рівень).
2. 23 обласних сільськогосподарських дорадчих служб (регіональний рівень).
3. 312 територіальних відділів обласних сільськогосподарських дорадчих служб, що забезпечить охоплення 50% сільських ТГ (місцевий рівень).

ЦСД може бути утворений як структурний підрозділ національного наукового центру НААН, а ОСД – як структурні підрозділи інститутів та дослідних станцій НААН. Територіальні відділи ОСД можуть бути сформовані як відокремлені підрозділи інститутів та дослідних станцій НААН, функціональне керівництво, якими здійснюють ОСД.

Водночас, необхідність змін організації діяльності установ НААН продиктована низькою ефективністю традиційних методів маркетингу наукоємної продукції з використанням дослідних ділянок і полігонів наукових установ. Як свідчить світова практика, вищу ефективність дорадчої діяльності забезпечують інтерактивні методи взаємодії, що здійснюються безпосередньо в місцях господарювання сільськогосподарських товаровиробників. Застосування їх в діяльності наукових установ вимагає таких змін організації діяльності:

- передбачити можливість участі виробників сільськогосподарської продукції на всіх етапах дослідної діяльності порядком формування

- тематики прикладних наукових досліджень: від визначення тематики досліджень до розповсюдження отриманих результатів (фермер-фермеру), адже процес досліджень має циклічний характер;
- забезпечити реалізацію інтерактивних інновацій шляхом проведення спільних досліджень з виробниками сільськогосподарської продукції. Інструментарієм обміну інформацією, знаннями та організації здійснення таких досліджень розглядаємо цифрову платформу е-Дорада.
 - переорієнтувати установи НААН на цільову аудиторію фермерські та особисті селянські господарства, серед яких значна увага має бути зосереджена на починаючих підприємцях та сільських активістах, що прагнуть займатись підприємницькою діяльністю в аграрній та пов'язаній з нею сферах;
 - формувати інформаційну базу моніторингу і оцінки стану функціонування на самоврядному та господарському рівні установами НААН для напрацювання пропозицій змін на макроекономічному рівні (міністерствам і відомствам);
 - забезпечити комплексність дорадчих послуг від наукових установ, що передбачає участь не лише в обміні технологічною інформацією (біологічних, технічних, технологічних, агрохімічних послуг), а й надання послуг з управління фермерськими господарствами та бізнес-процесами (фандрейзингу, маркетингу для розширення ринків, розвитку кооперації, юридичні консультації, з обліку та оподаткування), послуг посередницького характеру (спрямовані на сприяння зв'язків між фермерами, пропагування програм державної підтримки та допомога в оформленні документації на неї, тощо).

Висновки

В умовах змін адміністративного устрою, євроінтеграції, воєнних дій та змін клімату розбудова системи сільськогосподарського дорадництва та ефективного функціонування її суб'єктів на рівні територіальних громад, здатних оперативно та всебічно забезпечувати інформаційні потреби сільгоспвиробників та інших членів громади є необхідною умовою стійкого функціонування не лише аграрної галузі, а й гармонійного розвитку екосистеми сільських територій.

Виявлено, що динаміка зміни кількісного складу суб'єктів дорадчої діяльності є зростаючою з 2018 року, але це лише 50% від потужностей 2012 року. Станом на I квартал 2024 року 25% областей не мають зареєстрованих дорадчих служб, в Луганській та Закарпатській областях немає

жодного дорадника, а 33% областей не мають ні одного експерта-дорадника.

Більшість дорадників спеціалізуються на розвитку аграрного бізнесу, а фахівців з розвитку сільських територій та сільської молоді недостатньо. Лише 8,9% або 54 дорадників спеціалізуються на розвитку сільських територій. Надавати послуги сільській молоді можуть 0,6% або 3 дорадники. Відповідно, наявна мережа СДС, що діють як неурядові організації, не може в повній мірі виконати законодавчо визначені завдання.

З метою розширення охоплення аграріїв дорадчими послугами та підвищення практичної значимості результатів наукових досліджень пропонуємо здійснити такі організаційні зміни установ НААН:

1. Змінити організаційну структуру НААН. Залежно від визначених цілей її можна змінити двома шляхами: через створення відділів маркетингу та промоційної діяльності в НДУ НААН, якщо основною функцією дорадчої діяльності розглядати популяризацію продуктів, пов'язаних з виробничим процесом або через формування мережі СДС в системі НААН, якщо функцією дорадчої діяльності розглядати сприяння посиленню спроможності фермера до інноваційної діяльності та прискорення обміну сільськогосподарських знань.

2. Змінити організацію діяльності установ НААН для запровадження інтерактивних методів взаємодії. Відповідно, необхідно здійснити такі заходи:

- передбачити можливість участі аграріїв на всіх етапах дослідної діяльності;
- забезпечити організацію багатосторонньої участі в інноваційній діяльності через цифрову платформу е-Дорада;
- доповнити цільову аудиторію установ НААН малими фермерами та підприємцями, які започатковують свою діяльність в аграрній сфері;
- забезпечити комплексність дорадчих послуг, що охоплюють управління всіма етапами бізнес-процесу, а не лише виробничим процесом, а також послуг посередницького характеру;
- організувати здійснення моніторингу та оцінки в системі сільськогосподарського дорадництва і за її результатами організувати навчання дорадників.

Подальші дослідження варто зосередити на вивченні попиту на дорадчі послуги, щоб сформувати маркетингову стратегію СДС та визначити актуальну тематику для навчальних матеріалів, а також особливості фінансового забезпечення з різних джерел і пошуку оптимальних для них механізмів фінансування.

Abstract

Introduction. The transition to a harmonious regional policy requires extension activities beyond technology transfer in agriculture. The content of such activities is becoming more complicated and the target audience is

expanding. Reaching an expanded target audience and providing high-quality services on a wide range of issues is impossible without a sufficient number of subjects of extension activity. In this way, the analysis of the staffing of the agricultural extension system should prove the favorability of providing the informational needs of rural territorial communities, including farmers.

Purpose and task. The research method is several analyzes of subjects of extension activity to identify the level of their coverage of various target groups and to identify obstacles in meeting their needs.

To achieve the identified goal, the following task is necessary:

- to assess the dynamics of changes in the smallest subjects of agricultural extension over the years;
- development of geographical distribution and specialization of agricultural advisors and expert advisors;
- to assess the level of staffing of agricultural extension services and to rank the limiting factors of their strengthening.

Research methods. The theoretical basis of the research was the method of induction when identifying the general trends of changes in the multi-faceted composition of the subjects of extension activity, deduction when issuing cause-and-effect relationships of the reduction in the staffing of agricultural extension services, and the deductive method and abstraction were used when forming recommendations for expanding the network of extension services. The empirical basis of the study was comparison methods when comparing respondents' answers and observation to track changes in the geographic location of subjects of advisory activity. The collection of questionnaire data is valid in May 2024 through an online survey. The research was conducted using the structured interview method based on data from the Register of Agricultural Extension Services. Among the 41 such services registered, 42% of the services responded, so at a confidence probability of 85% the confidence interval is +/- 14%.

The results. The dynamics of change in the number of advisory activity subjects since 2018 is increasing, but it is only 50% of the number in 2012. As of the 1st quarter of 2024, 25% of oblasts do not have registered extension services, two have no advisor, and 33% of oblasts do not have a single expert advisor.

Most advisers specialize in the development of agrarian business (82.9% or 384 people), but there are not enough specialists in the development of rural areas (8.9%) and rural youth (0.6%).

35% of consulting services have reduced their staff. The reason for the decrease in their number is insufficient income of the extension service (41% of respondents' answers); instability of the income of the extension service (35%); unwillingness of clients to pay for extension services (29%).

Conclusions. In order to expand the coverage of extension services to farmers and increase the practical significance of the results of scientific research, it is necessary to have a network of agricultural extension services as non-governmental organizations to fill the network of extension services in the system of institutions of the National Academy of Agrarian Sciences (NAAS). Such services should contribute to the strengthening of the farmer's favorability to innovative activities and the acceleration of the exchange of agricultural knowledge. It is necessary to change the organization of activities of NAAS institutions and introduce interactive methods of interaction for farmer participants at all stages of research activities.

Список літератури:

1. Dipankar S., Gregory I. Participatory Technology Development and Dissemination. *Participatory Methods in Community-based Coastal Resource Management*. 1998. Vol. 1-3. Pp. 88-95. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://bit.ly/4fFUsp8>.
2. Zahumensky Y.A. Guide for Participatory Technology Development Experiences from Participatory Agricultural Research in Central India: Handbook PTD. Research Institute for Organic Agriculture (FiBL). 2014. P. 28. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://bit.ly/4fCCq72>.
3. McNamara, P.A. Review of sustainable financing of extension services in developing countries. University of Illinois at Urbana-Champaign. 2014. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://bit.ly/3Zotrks>.
4. Ranjan A., Ghosh B., Barman B. et al. Role of Agricultural Extension in Addressing Food Security. *Rural European Journal of Nutrition and Food Safety*. 2024. Issue. 16(9), Pp. 67-85. DOI: 10.9734/ejnfs/2024/v16i91527.
5. Брояка А.А. Проблеми та перспективи розвитку інформаційно-консультаційної діяльності в сільському господарстві. *Причорноморські економічні студії*. 2019, Вип. 46-1, С. 33-38. DOI: 10.32843/bses.46-5.
6. Євчу С. Ретроспективний (оціночний) аналіз системи дорадництва в Україні. *Економічний дискурс*. 2023 Вип. 3-4, С. 17-33. DOI: 10.36742/2410-0919-2023-2-2.
7. Кононенко Л.В., Савченко В.М., Карнаушенко А.С. Консалтинг в агробізнесі: сучасний, стан та перспективи. *Таврійський науковий вісник. Серія: економіка*. 2023, Вип. 17, С. 50-56 DOI: 10.32782/2708-0366/2023.17.7.

8. Реєстр сільськогосподарських дорадників та експертів-дорадників станом на 07.07.2024 р. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://data.gov.ua/dataset/692017e5-408f-4ff1-9de7-88d7a19b67eb>.
9. Кількість активних підприємств за регіонами України та видами економічної діяльності станом на 01.11.2021. [Електронний ресурс] – Режим доступу: https://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2014/kap/kap_u/arh_kap_u.html.
10. Особисті селянські господарства за регіонами на 01.01.2022. Київ: Державна служба статистики України, 2024. [Електронний ресурс] – Режим доступу: https://ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2022/sg/osg/arh_osg_reg_2021u.html.
11. Територіальні громади. Децентралізація: офіц. сайт. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://decentralization.ua/newgromada>.
12. Реєстр сільськогосподарських дорадчих служб станом на 03.04.2024. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://minagro.gov.ua/node/3512>.

References:

1. Dipankar, S., & Gregory, I. (1998). Participatory Technology Development and dissemination. Participatory Methods in Community-based Coastal Resource Management, 1-3, 88-95. Retrieved from: <https://bit.ly/4fFUsp8> [in English].
2. Zahumensky, Y.A. (2014). Guide for Participatory Technology Development Experiences from Participatory Agricultural Research in Central India: Handbook PTD. Research Institute for Organic Agriculture (FiBL). Retrieved from: <https://bit.ly/4fCCq72> [in English].
3. McNamara, P.A. (2014). Review of sustainable financing of extension services in developing countries. University of Illinois at Urbana-Champaign. Retrieved from: <https://bit.ly/3Zotrks> [in English].
4. Ranjan, A., Ghosh, B., Barman B. et al. (2024). Role of Agricultural Extension in Addressing Food Security. Rural European Journal of Nutrition and Food Safety. Issue. 16(9), Pp. 67-85. DOI: 10.9734/ejnfs/2024/v16i91527 [in English].
5. Broyaka, A. (2019) Problems and prospects of development of information and advisory activities in agriculture. Prychornomorski ekonomichni studii [Black sea economic studies]. Issue 46-1, Pp. 33-38 DOI: 10.32843/bses.46-5 [in Ukrainian].
6. Yevchu, S. (2023). Retrospective (evaluative) analysis of the advisory system in Ukraine. Ekonomichnyi diskurs. Issue 3-4, Pp.17-33. DOI: 10.36742/2410-0919-2023-2-2 [in Ukrainian].
7. Kononenko, L.V., Savchenko, V.M., Karnausenko, A.S. (2023). Consulting in agribusiness: current state, problems and prospects. Tavriyskiy naukovy visnyk. Seriya: ekonomika. Issue 17, Pp. 50-56. DOI: 10.32782/2708-0366/2023.17.7 [in Ukrainian].
8. Register of agricultural advisors and expert advisors as of 07.07.2024. Retrieved from: <https://data.gov.ua/dataset/692017e5-408f-4ff1-9de7-88d7a19b67eb> [in Ukrainian].
9. Number of active enterprises by regions of Ukraine and types of economic activity as of 01.11.2021. Retrieved from: https://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2014/kap/kap_u/arh_kap_u.html [in Ukrainian].
10. Private peasant farms by region as of January 01, 2022. Kyiv: State Statistics Service of Ukraine, 2024. Retrieved from: https://ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2022/sg/osg/arh_osg_reg_2021u.html [in Ukrainian].
11. Territorial communities. Decentralization: official website. Retrieved from: <https://decentralization.ua/newgromada> [in Ukrainian].
12. Register of agricultural advisory services as of 03.04.2024. Retrieved from <http://minagro.gov.ua/node/3512> [in Ukrainian].

Посилання на статтю:

Похиленко Н.М. Перспективи розвитку системи сільськогосподарського дорадництва: кадрове забезпечення / Н.М. Похиленко, А.П. Гайдучкий // Економіка: реалії часу. Науковий журнал. – 2024. – № 6 (76). – С. 76-86. – Режим доступу: <https://economics.net.ua/files/archive/2024/No6/76.pdf>. DOI: 10.15276/ETR.06.2024.7. DOI: 10.5281/zenodo.14549755.

Reference a Journal Article:

Pokhylenko N.M. Prospects of the Development of the Agricultural Extension System: Staffing / N.M. Pokhylenko, A.P. Gaidutskiy // Economics: time realities. Scientific journal. – 2024. – № 6 (76). – P. 76-86. – Retrieved from: <https://economics.net.ua/files/archive/2024/No6/76.pdf>. DOI: 10.15276/ETR.06.2024.7. DOI: 10.5281/zenodo.14549755.

